

A-52799

Eesti Arheoloogiaseltsi Teated 1996 (1)
Reports of the Estonian Archaeological Society 1996 (1)

SISUKORD - CONTENTS

P. Ligi, Märksistlikud voolud kaasaegses Lääne teoreetilises arheoloogias	4
A. Kriiska ja P. Rummi, Keraamika uurimise võimalikkusest II. Loodusteaduslike meetodite rakendamise arheoloogilise keraamika uurimisel	21
T. Suuroja, Eesti põhjarannika mesoliitiliste ja neoliitiliste asulakohtade kivivahet	30
A. Vunk, Pärnu 16. sajandi ahjukahvite tüpoloogiast ja valmistamise tehnoloogias	37
T. Selmisen, Soome arheoloogide Eesti-sõlted Aspelintist Tallinneni - kaunistuslike uurimistulemuste ja probleemide	43
A. Lavi, Dilemmad 1996	54
Rune Engström in memoriam	59
Resümee - Summaries	60
Lühendid	64

STILUS

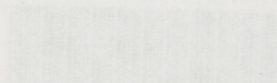
6

Toimetaja: Väinö Lang
Aivar Kriiska
Marek Joutsen

Address: Rõdu 6, Tallinn EE 0101, Eesti
Tel. 440-716

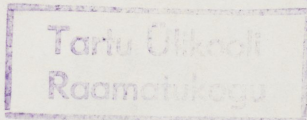
Eesti Arheoloogiaseltsi Teated 1996 (1)
Reports of the Estonian Archaeological Society 1996 (1)

UDUUTAMAA RÜÜTLI KIRJUTUS

2 540000 000000 2

0

Toimetused: Valter Lang
Aivar Kriiska
Marje Joalaid

Aadress: Rüütli 6, Tallinn EE 0101, Eesti
Tel. 440-716

© 1996 Eesti Arheoloogiaselts

AS Tartumaa trükk Puusepa 1a

EESTI PÕHJARANNIKU MESOLIITILISTE JA NEOLIITILISTE ASULAKOHTADE KIVIAINES

Tiia Suuroja

Harju mk., Kose vald, Oru, Heinamäe 9, telef. 752 243

Sissejuhatus

Käesolev töö valmis Euroopa Nõukogu teaduslikus koostööprogrammis PACT (loodusteaduslikud meetodid arheoloogias) ning käsitleb Põhja-Eesti keskmise ja noorema kiviaja asulakohtade kiviainest, mis koosneb 12 034 leiust. Materjal on kogutud arheoloogilistel ekspeditsioonidel alates 1930. aastatest ning säilitatakse Ajaloo Instituudi ja Narva Linnamuuseumi fondides.

Töö käigus määrati asulakohtade kivileidude materjal ja selle päriolu ning selgitati välja erinevate esemeliikide valmistamiseks kasutatatud kivimid.

Antud artikkel on koostatud Tartu Ülikooli Geoloogia Instituudis 1995. a. kaitstud diplomitöö põhjal (Rodi 1995).

Asulakohtade iseloomustus

Käsitletav materjal pärines kuuest asulakohast:

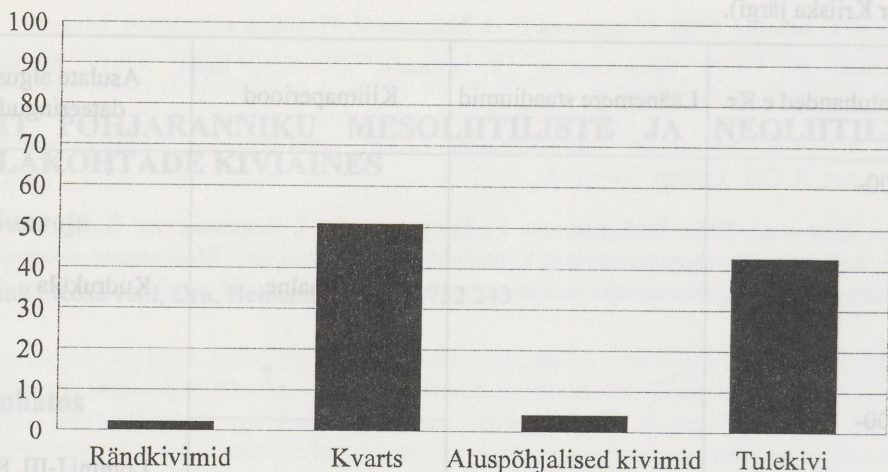
1. *Kunda Lammasmäe asula* paikneb Kunda linnast lõunas, boreaalse kliimaperioodi aegse järve saarel. Arheoloogilistel kaevamistel on leitud mitu erinevat kultuurkihti. Vanimad asustusäljed ulatuvad 8. aastatuandesse e.Kr. (tab. 1) ja noorimad kuuluvad tüüpilise kammkeraamika aega. Leiumaterjali hulgas on esindatud kõik kiviriistade tüübid (kirved, talvad, noole- ja odaotsad, lihvimiskivid, võrgukivid, ehted ja pisiriistad). Nende hulgas väärivad märkimist õnesteraga kvartsriistad (Jaanits 1956; Jaanits *et al* 1982, 33-40). Kivimaterjali hulgas domineerib tulekivi, järgneb kvarts, aluspõhjalised kivimid (liivakivid, kvartsiitliivakivid ja lubjakivid) ning kõige vähem esineb rändkivimeid (joon. 1, tahv. III:2,9).

2. *Narva Joaoru asula* paikneb Narva linnas keskaegse Hermannii kindluse lähedal jõe vasakul kaldal. Asulast on lahti kaevatud üksteisest liivaga eraldatud 3 mesoliitilist kihti, vanim neist pärineb 6. aastatuhande keskelt e.Kr. (tab.1). Leiti umbes 1200 eset, nendest üle 40% pisikesed kvartsiriistad (ei erine kuigivõrd Kunda vastavatest esmetest) (Jaanits *et al* 1982, 43-48). Kivimiliselt esines kõige enam kvartsi, järgneb tulekivi, aluspõhjalised kivimid ja rändkivimid (joon. 2; tahv. III:1;3).

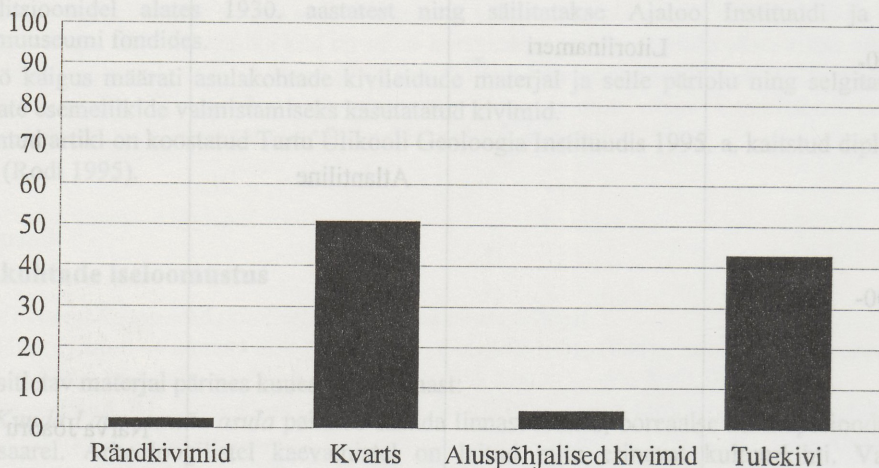
3. *Riigiküla asulad (I-IX)* paiknevad 8-9 km Narva linnast põhja pool Narva jõe vasakul kaldal. Seni on leitud 9 neoliitilist asulakohta, mis pärinevad 4. aastatuhande keskelt e.Kr. (Kriiska 1995b) (tab.1), väljakaevamised on toimunud neist kolmel (I, II, III). Kiviinventaris domineerivad tulekivikillud - ja riistad (Jaanits, 1959). Materjali uuringutel selgus, et suurim osakaal leidude hulgas on kvartsil, järgneb tulekivi, aluspõhjalised kivimid ja rändkivimid. (joon. 3).

Tabel 1. Läänemere staadiumid ja kliimaperioodid (Reet Pirruse järgi) ning kronoloogia (Aivar Kriiska järgi).

Aastatuhanded e.Kr	Läänemere staadiumid	Kliimaperiood	Asulate alguse dateeringud
2000-		Subboreaalne	Kudruküla
3000-			Lommi I-III, Kroodi, Riigiküla I-III
4000-	Litoriinameri	Atlantiline	
5000-			Narva Joaoru
6000-	Antsülusjärv	Boreaalne	Kunda
7000-	Joldiameri	Preboreaalne	

Joon. 1. Kunda asula kivimaterjali võrdlus

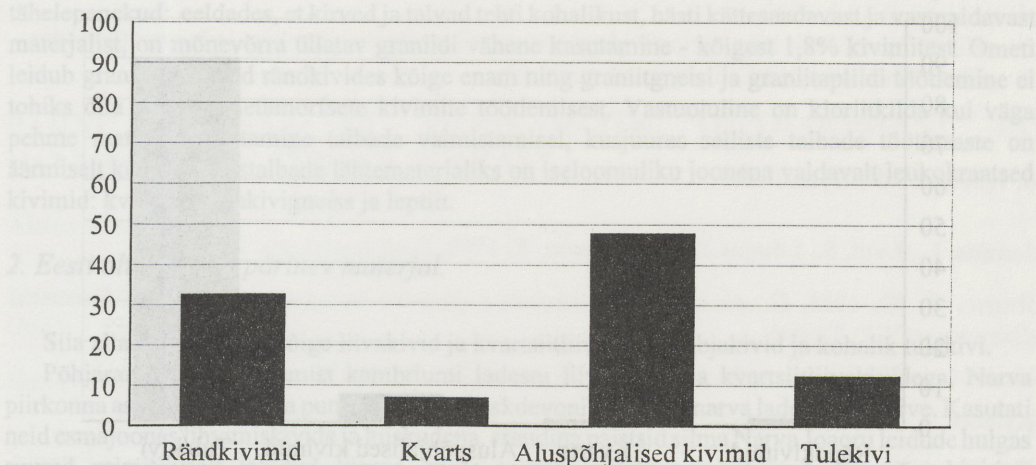

Joon. 2. Narva Joaoru asula kivimaterjali võrdlus

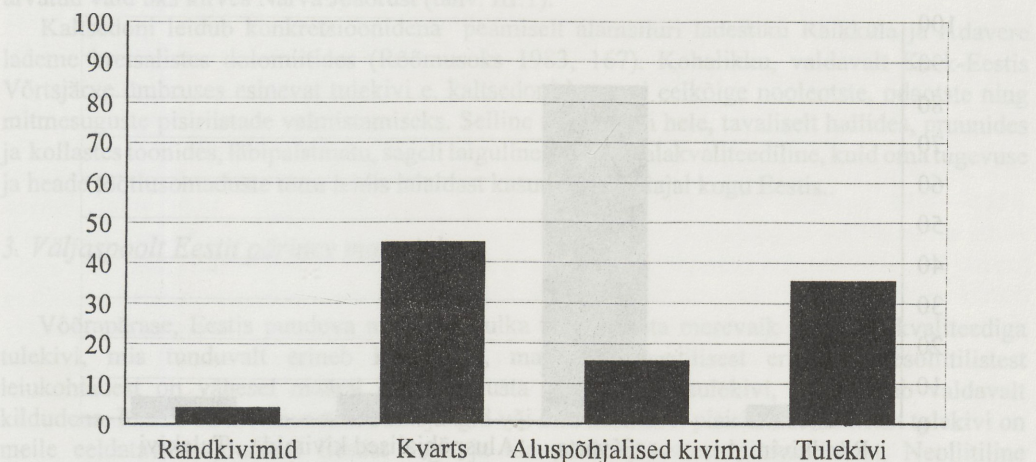
4. *Kudruküla* asetseb Narva jõe suudmest 5 km ülesvoolu Kudruküla oja kaldal ning asustatud oli koht u. 3. aastatuhande e. Kr. (tab. 1). Leidude hulgas on esindatud kõik kivesemete tüübid (Kriiska 1995a, 58-59). Vastupidiselt eelkirjeldatud asulatele domineerivad Kudrukülas aluspõhjalised kivimid, vähem leidub tulekivi ning kvartsi (joon. 4).

5. *Lommi kolm asulat (I - III)* paiknevad Narvast 8 km idas asunud Lommi küla lähedal Luuga jõkke suubuva Notika oja mõlemal kaldal. Kõik kolm on neoliitilised ja alguse saanud ehk juba 4. aastatuhande keskelt e.Kr. (tab.1). Väljakaevamisi on läbi viidud vaid kolmandal asulakohal, kuna kaks esimest on hävinud. Rohkesti leiti tulekiviriistu ja -kilde, samuti kvartsi- ja lihvimiskive (Kriiska 1995a, 59-60). Suure enamiku kivimaterjalist mood tabki tulekivi, järgnevad aluspõhjalised kivimid, rändkivimid ja kvarts. (joon. 5; tahv. III:4,5).

6. *Kroodi asula* paiknes 15 km Tallinnast idas Litorinamere rannavallil ja pärines tõenäoliselt 4. Aastatuhande algusest e. Kr. Vallil avastati tuleasemeid ning nende ümber hulgaliselt mitmesuguseid kiviriistu ja kivililde (Jaenits *et al* 1982, 66). Kivimaterjalis valitseb kvarts, vähem esineb aluspõhjalisi kivimeid, tulekivi ja rändkivimeid (joon. 6; tahv. III:7).

Joon. 3. Riigiküla asula kivimaterjali võrdlus

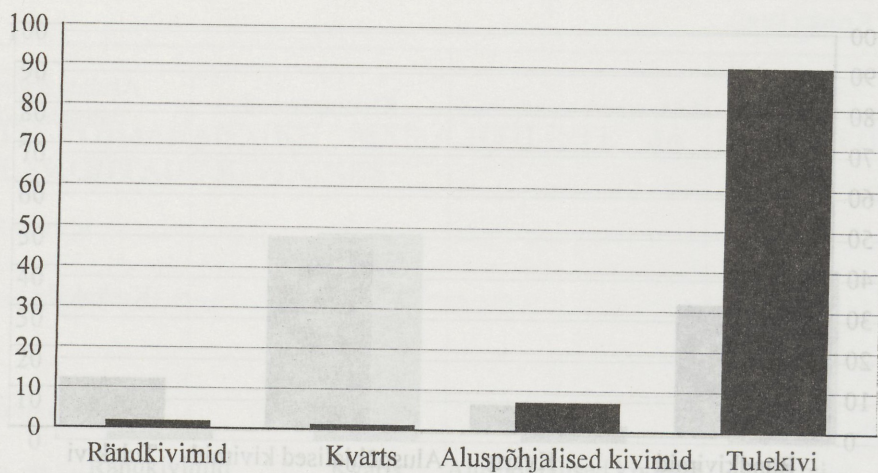

Joon. 4. Kuduruküla asula kivimaterjali võrdlus

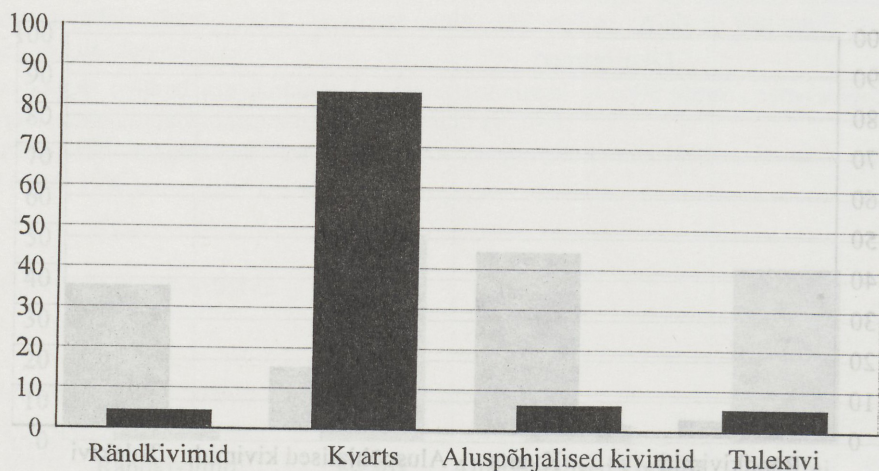
Järeldused kivimilise materjali päritolu kohta

Asulakohtadest pärineva kivimaterjali uurimisel selgus, et kasutatud kivid on oma päritolult võimalik jaotada kolme rühma:

1. Rändkivimid
2. Eesti aluspõhjalised kivid
3. Väljaspoolt Eestit pärinevad kivid

Joon. 5. Lommi asula kivimaterjali võrdlus

Joon. 6. Kroodi asula kivimaterjali võrdlus

1. Rändkivide materjal.

Kristalsetest rändkividest pärinevat materjali kasutati esmajoones jahi - ja raieriistade, s.o. kirveste ja talbade valmistamisel, kuid on leitud ka üksikuid nooleotsi ning rõngakujulisi esemeid, tõenäoliselt ehteid. Valdav enamus asulates kasutusel olnud talbadest ja kirvestest (samuti enamik määratlemata otstarbega kivitükkidest) tehti mitmesugustest metamorfsetest kivitükkidest, valdavalt gneissidest, mis ei kuulu juhtivate rändkivide hulka ja mida seetõttu leidub kõikjal Eestis. Selgelt eristub vaid uraliitporfüriidi ja uraliitgabro leviku- ja kasutusala: 99% neist on leitud Kunda Lammasmäe asulakohast. Kundast ida poole uraliitporfüriidi kui juhrändkivi levikulehvik enam ei ulatu.

Rändkividest pärineb ka kvarts, mida leidub kõigis kõnealustes asulates nii esemete kui lihtsalt kildudena.

Rändkividest valmistatud kirveste ja talbade juures ilmnesid mõned huvipakkuvad tähelepanekud: eeldades, et kirved ja talvad tehti kohalikust, hästi kättesaadavast ja vastupidavast materjalist, on mõnevõrra üllatav graniidi vähene kasutamine - kõigest 1,8% kivimitest. Ometi leidub graniidi erimeid rändkivides kõige enam ning graniitgneisi ja graniitapliidi töötlemine ei tohiks olla raskem metamorfsete kivimite töötlemisest. Vastuoluline on kloriitkilda kui väga pehme matejali kasutamine talbade valmistamisel, kusjuures selliste talbade töötlusaste on äärmiselt kõrge. õõnestalbade lähtematerjaliks on iseloomuliku joonena valdavalt leukokraatsed kivimid: kvarts- päevakivigneiss ja leptiit.

2. Eesti aluspõhjast pärinev materjal.

Siia alla kuuluvad eelkõige liivakivid ja kvartsiitliivakivid, lubjakivid ja kohalik tulekivi.

Põhjarannikul on tegemist kambriumi ladestu liivakivide ja kvartsiitliivakividega, Narva piirkonna asulates leidub ka punakaspruune keskdevoni ladestiku narva lademe liivakive. Kasutati neid esmajoonelise lihvimiskivide ja luiskudena, erandina paistsid silma Narva Joaoru leidude hulgas suured primitiivselt tahutud kirved, mida teistes asulates ei kohanud. Ka võrgukividest moodustasid põhilise osa liivakivi ja kvartsiitliivakivi plaatjad munakad.

Lubjakivid on pärit alam- ja keskordoviitsiumi ladestikust. Halva kvaliteedi tõttu kasutati lubjakivi vähe, asulate kultuurkihist leitud lubjakivitükkide otstarvet ei ole võimalik määrata, välja arvatud vaid üks kirves Narva Joaorust (tahv. III:1).

Kaltsedoni leidub konkretsioonidena peamiselt alamsiluri ladestiku Raikküla ja Adavere lademe bretsalistes dolomiitides (Rõõmusoks 1983, 167). Kohalikku, valdavalt Kesk-Eestis Võrtsjärve ümbruses esinevat tulekivi e. kaltsedoni kasutati eelkõige nooleotste, odaotste ning mitmesuguste pisiriistade valmistamiseks. Selline tulekivi on hele, tavaliselt hallides, pruunides ja kollastes toonides, läbipaistmatu, sageli laiguline ning madalakvaliteediline, kuid oma tugevuse ja heade töötlusomaduste tõttu leidis laialdast kasutamist kiviajal kogu Eestis..

3. Väljaspoolt Eestit pärinev materjal.

Võõrapärase, Eestis puuduva materjali hulka tuleb arvata merevaik ning hea kvaliteediga tulekivi, mis tunduvalt erineb kohalikust, madalakvaliteedilisest erimist. Mesoliitilistest leiukohtadest on vähesel määral saadud musta läbikumavat tulekivi, mis esineb valdavalt kildudena. Killud on arvatavasti tootmisjäägid või olid kasutusel pisiriistadena. Must tulekivi on meile eeldatavasti jõudnud Eestist kagu ja ida poole jäävatest piirkondadest. Neoliitiline tulekiviaines on osalt ilmselt samuti sissetoodud, kuid see tulekivi on märksa raskemini eristatav kohalikust ja ei olnud käesoleva uurimuse objektiks.

Teine Eestisse transporditud materjal on merevaik, millest valmistati ehteid, valdavalt ripatseid. Merevaik pärineb Läänemere lõunarannikult, ilmselt Läti ja Leedu aladelt.

Kokkuvõte

Eesti põhjaranniku mesoliitiliste ja neoliitiliste asulakohtade kiviaines on valdavalt kohaliku päritoluga, koosnedes rändkividest ning aluspõhjalistest kivimitest. Vähem leidub Eestist lõuna ja kagu poole jäävatelt aladelt pärinevat tulekivi ja merevaiku.

Esemerühmades on kivimitüüpide kasutamine erinev :

- Raieriistad valmistati peamiselt rändkivimilisest materjalist, millest enamiku moodustavad mitmesugused gneissid.

- Jahiriistad (nooleotsad ja odaotsad) ning pisiriistad tehti rändkividest pärinevast kvartsist ja aluspõhjalisest tulekivist.
- Kivitööstusriistade ning võrgukividena kasutati aluspõhjalisi liivakive ja kvartsiitliivakive.
- Ehete lähtematerjaliks oli põhiliselt merevaik.

6. Kasutatud kirjandus

Jaanits, L., Laul, S., Lõugas & V., Tõnisson, E. 1982. Eesti esiajalugu, Tallinn.

Янитс, Л. Ю. 1956. Поселения эпохи неолита и раннего металла в приустье р. Эмайыги (Эстонская ССР). Таллин

Kriiska, A. 1995a. Narva jõe alamjooksu ala neoliitiline keraamika. — MT, 3, 54 - 115.

Kriiska, A. 1995b. New Neolithic Settlements in Riigiküla. — TATÜ, 4, 448 -454.

Raukas, A., Saarse, L. & Veski, S. 1995. A new version of the Holocene stratigraphy in Estonia. — Eesti Teaduste Akadeemia Toimetised. Geoloogia, 44/4, 201-210.

Rodi, T. 1995. Eesti põhjaranniku mesoliitiliste ja neoliitiliste asulakohtade kiviaines. Diplomitöö. Tartu. (Käikiri TÜ Raamatukogus.)

Rõõmusoks, A. 1983. Eesti aluspõhja geoloogia. Tallinn.

Tiia Suuroja

STONES OF THE MESOLITHIC AND NEOLITHIC SETTLEMENTS IN NORTHERN COASTAL ESTONIA

This investigation was carried out within the programme of interdisciplinary PACT project (Scientific Methods in Archaeology) of the European Council. The subject of this work was consisted of stone material (12,034 objects) gathered from six sites in North Estonia. The oldest of them were Kunda Lammasmägi and Narva Joaoru, dated back to the Mesolithic, while settlements of Kroodi, Kudruküla, Lommi and Riigiküla were inhabited during the Neolithic. The purpose of this investigation was to determine the types of rocks used for making of stone artifacts, and to find out their origin.

Rocks which were examined can be divided into 47 types, but according to their origin, these types belong to three groups: (1) material coming from boulders, (2) rocks from Estonian bedrock, and (3) material coming from outside Estonia. The majority of objects investigated were made of boulders (various gneisses, quartz-phorphyrite, granite, uralite-phorphyrite, quartz). From the bedrock, sandstones and quartzite-sandstones, but also limestones and chalcedony (flint) were used. The amber and the black flint, which was rather different from the local flint, represented imported materials.

It was also found out that axes were most likely made of boulders but hunting gear (arrowheads and spearheads) and small tools of boulders' quartz and bedrock flint. Tools for stonework and netstones were made of bedrock sandstones and quartzite-sandstones, while the amber was popular material for ornaments.

TAHVEL III

Esemeid Põhja - Eesti rannikuasulatest : 1 - lubjakivist kirves Narva Joaoru asulas, 2 - uraliitporfüriidist talb Kunda Lammasmäe asulas, 3 - aktinoliitkivimist talb Narva Joaoru asulas, 4 - hallist tulekivist nooleots Lommi asulas, 5 - hallist tulekivist nooleots Lommi asulas, 6 - talkkildast auguga ese Lommi asulas, 7 - liivakivist võrgukivi Kroodi asulas, 8 - diabaasist rõnga katke Lommi asulas, 9 - merevaigust ripats Kunda Lammasmäe asulas.